

IV. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 342.734 : 342.7 : 349.3

Факас І.Б.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ЗА КОРДОНОМ, НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ

В статті досліджується конституційне право осіб, які проживають за кордоном, на пенсійне забезпечення Україною у разі, якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародного договору з питань пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, міжнародні договори (угоди) з питань соціального забезпечення, особи, які проживають за кордоном.

В статье исследуется конституционное право лиц, проживающих за границей, на пенсионное обеспечение Украиной в случае, если Украина не заключила с соответствующим государством международный договор по вопросам пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, общеобязательное государственное пенсионное страхование, международные договора (соглашения) по вопросам социального обеспечения, лица, проживающих за границей, иностранные пенсионеры.

A constitutional right for persons which live abroad on the pension providing Ukraine in case if Ukraine did not conclude with the proper state an international treaty on questions the pension providing is probed in the article.

Keywords: pension providing, obligatory state pension insurance, international agreements (agreements), on questions public welfare, persons which live abroad.

Постановка проблеми. Питання пенсійного забезпечення та пенсійного страхування постійно перебували і продовжують залишатись в центрі уваги вчених. В Україні триває реформа пенсійного законодавства. 28 грудня 2014 року Верховною Радою України було прийнято низку законів, що врегулювали окремі питання пенсійного законодавства. Це, зокрема Закони України: № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України»; № 80-VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік»; № 71-VIII «Про внесення змін до податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи»; № 77-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці». Ухвалені зміни мали значний вплив на розвиток пенсійної системи України.

Аналіз дослідження даної проблеми. Фундаторами права соціального забезпечення як самостійної галузі в Радянському Союзі були В.С. Андреев, В.А. Ачаркан, Е.І. Астрахан, А.Д. Зайкін та ін. Питання правового регулювання соціального забезпечення досліджували російські вчені правники М.Л. Захаров, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, О.Є. Мачульська, Е.Г. Тучкова, С.О. Чирков, а також українські правознавці Н.Б. Болотіна, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, Г.І. Чанишева.

Мета статті полягає у дослідженні конституційного права осіб, які проживають за кордоном та іноземних пенсіонерів на пенсійне забезпечення Україною у разі, якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародного договору з питань

пенсійного забезпечення та з'ясуванні перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Низку законодавчих норм в сфері пенсійного забезпечення було змінено і у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України 02.03.2015 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» [5].

Однак вище зазначеними законодавчими актами так і не врегульовано питання пенсійного забезпечення Україною осіб, які проживають за кордоном у разі, якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародного договору з питань пенсійного забезпечення, які зберігають свою актуальність.

Призначення і виплата пенсій здійснюється згідно з пенсійним законодавством України: за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», іншими законами та нормативно-правовими актами й міжнародними договорами, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення.

Так, до жовтня 2009 р. положення пункту 2 частини першої ст. 49 та ст. 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачали припинення виплати пенсії пенсіонерам на час постійного проживання за кордоном у разі, якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародного договору з питань пенсійного забезпечення і якщо згода на обов'язковість такого міжнародного договору не надана Верховною Радою [6].

Рішенням Конституційного Суду України №25-рп/2009 від 07.10. 2009 р. вищезазначені положення Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визнані неконституційними і, як наслідок, втратили чинність з дати ухвалення рішення. Слід зауважити, що Конституційним Судом України в зазначеному вище рішенні було вказано, зокрема, таке: «Конституційне право на соціальний захист включає і право громадян на забезпечення їх у старості. Пенсія за віком, за вислугу років та інші її види, що призначаються у зв'язку з трудовою діяльністю, заслужені попередньою працею і є однією з форм соціального захисту. Цим визначається зміст і характер обов'язку держави стосовно тих громадян, які набули право на

одержання пенсії... Крім того, Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (частина третя статті 25 Конституції України)... Виходячи із правової, соціальної природи пенсій право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов'язуватися з такою умовою, як постійне проживання в Україні; держава відповідно до конституційних принципів зобов'язана гарантувати це право незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія, – в Україні чи за її межами» [9].

Оскільки питання стосовно залежності реалізації конституційного права громадян на соціальний захист від місця постійного їх проживання вже було предметом розгляду Конституційного Суду України, Пленум Верховного Суду України в Постанові №6 від 24 квітня 2015 р. визнав відсутність підстав для звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо конституційності часини першої статті 92 Закону України від 05.11.1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» [4].

Враховуючи те, що зміни до ст. 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо виплати пенсії у разі виїзду за кордон так і не внесено, органи Пенсійного Фонду України продовжують виплачувати пенсії лише в тому разі, якщо це передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [6].

Таких міжнародних договорів (угод) з питань соціального забезпечення Україною укладено із 23 країнами світу. Основним принципом цих договорів є те, що держави домовляються між собою про збереження пенсійних прав громадян, які працюють на територіях цих держав, або переїжджають з території однієї держави на територію іншої. У кожному договорі (угоді) визначаються положення, за якими це право буде гарантуватись. Існує два типи таких договорів про пенсійне забезпечення:

- договори, укладені за територіальним принципом пенсійного забезпечення (визначальним є застосування законодавства тієї держави, де особа проживає. Всі витрати на пенсійне забезпечення несе держава, де проживає пенсіонер);

- договори, укладені за пропорційним принципом пенсійного забезпечення (кожна держава несе фінансову відповідальність за періоди роботи, набуті на її території) [2].

За територіальним принципом пенсійного забезпечення на сьогодні Україною укладені та діють договори з країнами Співдружності Незалежних Держав, а саме: Азербайджанською Республікою, Республікою Вірменія, Республікою Білорусь, Республікою Казахстан, Киргизькою Республікою, Республікою Узбекистан, Республікою Таджикистан, Республікою Грузія, Республікою Молдова, Російською Федерацією, Туркменістаном. Це означає, що трудовий стаж, набутий на території будь-якої з цих держав, враховується тією державою, де проживає працівник. Розмір пенсії обчислюється за нормами і в розмірах, передбачених законодавством країни проживання пенсіонера. У разі переїзду пенсіонера з території однієї держави на територію іншої, виплата пенсії за попереднім місцем проживання припиняється, якщо в державі за новим місцем проживання надається право на пенсію. Тобто пенсіонер у своїх пенсійних правах прирівнюється до пенсіонерів держави, куди він переїхав на постійне місце проживання. У разі, якщо законодавством країни нового місця проживання право на пенсію не визначається, держава попереднього місця проживання зобов'язується переказувати призначену пенсію до виникнення права на пенсію у державі проживання. За пропорційним принципом пенсійного забезпечення на сьогодні укладені договори між Україною та Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Королівством Іспанія, Словацькою Республікою, Чеською Республікою, Болгарією, Португальською Республікою та Польщею. Це означає, що якщо громадянин України поїде легально працювати в будь-яку із зазначених країн та буде там сплачувати внески на пенсійне страхування, він може розраховувати в майбутньому на частину пенсії за відпрацьований в цій державі стаж [2].

І, навпаки, якщо особа набере права на пенсію в Україні та згодом поїде на постійне проживання до вищезазначених країн, їй будуть переводити пенсію в країну проживання.

На сьогодні України виконує свої міжнародні зобов'язання щодо виплати пенсій за кордон в ті держави, з якими Україною укладено міждержавні договори в галузі пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою. Аналіз бюджету Пенсійного Фонду України на 2015 рік, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2015 р. № 67 дозволяє простежити збільшення видатків на пенсійне забезпечення осіб, які проживають за кордоном, та іноземних пенсіонерів у 2015 р. порівняно з попереднім 2014 р. що становлять 102 257,3 тис. грн. проти 98 640,2 тис. грн. Разом з тим слід зауважити, що кошти на виплату пенсій громадянам, які проживають у країнах, з якими не укладено міждержавних договорів у бюджеті Пенсійного Фонду України на 2015 р. (як і в попередні роки) не закладено [3].

Отже, своє право на зароблену пенсію можна реалізувати лише в тих державах, з якими Україна уклала міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою.

Винятки, встановлені для громадян, які проживають за кордоном, якщо пенсія їм призначена внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання. У цих випадках пенсія виплачується й за відсутності міжнародного договору (частина друга статті 92 Закону України «Про пенсійне забезпечення») [7]. При цьому держава визначила відповідний механізм виплати таких пенсій (Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок переведення пенсій громадян, які виїхали на постійне проживання до інших країн» від 6 квітня 1993 року №258) [8].

Таким чином можна стверджувати, що положення ст. 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з яким виплата пенсії у разі виїзду за кордон здійснюється органами Пенсійного Фонду України лише в тому разі, якщо це передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України суперечить Конституції України. Основний Закон нашої держави гарантує загальнообов'язкове державне соціальне страхування за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших

джерел (частина друга статті 46 Конституції України), що забезпечується й частиною другою статті 22 Конституції України, відповідно до якої конституційні права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані.

Висновки. Отже, Україна сьогодні не забезпечує виконання конституційних принципів, якими гарантується право отримання пенсії, незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія, – в Україні чи за її межами.

Оскільки механізм реалізації рішення Конституційного Суду України щодо умов, норм і механізму виплати пенсій громадянам, які проживають у країнах, з якими не укладено міждержавних договорів в галузі пенсійного забезпечення на даний час відсутній, нагальним залишається питання підготовки нормативно-правових актів, спрямованих на виконання цього рішення Конституційного Суду України.

Вище викладене свідчить про те, що питання виплати пенсій особам, які проживають за кордоном та іноземним пенсіонерам у країнах, з якими не укладено міждержавних договорів в галузі пенсійного забезпечення так і залишається нерегульованим.

Подолання цієї проблеми, як вважають А. Колесник та М. Щербатюк може відбуватися через розробку єдиної процедури виплати пенсій усім громадянам за кордоном, незалежно від країни їх проживання. А наявність/відсутність між Україною та відповідною державою міжнародного договору у таких відносинах, на їхню думку є зайвим та лише ускладнює ситуацію [1].

Прийняття законодавчого акта, що врегулює пенсійне забезпечення осіб, які проживають за кордоном та іноземних пенсіонерів у країнах, з якими Україною не укладено міждержавних договорів в галузі соціального (пенсійного) забезпечення є нагальною необхідністю, оскільки відсутність такого нормативного акта свідчить про недотримання нашою державою загально визнаних принципів і норм міжнародного права та неможливістю реалізувати своє конституційне право на пенсію.

Література:

1. Європейський Суд визнав за українцями право на пенсію [Електронний ресурс] / Режим доступу до стат.: www.i-law.kiev.ua
2. Пенсійне забезпечення громадян, які працюють за кордоном [Електронний ресурс] / Режим доступу до стат.: <http://dr.ckpfu.org.ua/content/view>.
3. Про бюджет Пенсійного фонду України на 2015 рік: постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2015 р. № 67 // Офіційний вісник України від 13.03.2015. – 2015 р., № 18, стор. 93, стаття 486.
4. Про відмову у зверненні до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо конституційності частин першої статті 92 Закону України від 05 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення»: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 24 квітня 2015 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.scourt.gov.ua/>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення»: Закон України від 02.03.2015 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР) . – 2015. – № 22. – Ст. 145.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49. – Ст. 376.
7. Про пенсійне забезпечення»: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР) . – 1992. – № 3. – Ст. 10.
8. Про порядок переведення пенсій громадян, які виїхали на постійне проживання до інших країн: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1993 року № 258 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/258-93-%D0%BF>
9. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 25-рп/2009 від 07.10.2009 // Вісник Конституційного Суду України. – 2009 р., № 6, с. 47.